TÜRKÇE SÖZLÜKLERDE VURGU

İmdat DEMİR[*]

ÖZET

Sözlükçülükte genellikle söz varlığının ve hedef kitlenin saptanması amaçlanır. Bunların yanında *telaffuz*, dilin ahenk yapısının tespitinde sözlük bilimi için üzerinde durulması gereken bir konudur. Türkçe sözlüklerde kelime vurgusu genellikle gösterilmektedir. Ancak Türkçe sözlüklerde vurgu meselesi eksik işlenmiştir ve sözlüklerdeki sözlerin vurgulu heceleri birbirlerinden farklıdır. Sözlüklerde kelime vurgusu kurallarının neye göre belirlendiği açık değildir. Bu çalışmada belirlenen sözlüklerin A maddesi taranmış, sözlükler arası kelime vurgusu kuralları, vurguyu gösterme biçimi, sözlüklerde ihmal edilen hususlar ve yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sözlük bilimi, Türkçe sözlükler, telaffuz, vurgu.

[*] Okutman, Bozok Üniversitesi, Yeni Türk Dili, imdatdemir45@hotmail.com

STRESS IN TURKISH DICTIONARIES

ABSTRACT

In lexicograpy, it is generally aimed to determine of vocabulary and the target group. In addition to these, pronunciation is an issue that should be focused on for lexicology in the determination of rhytm structure. In Turkish dictionaries word stress is usually displaced. However, in Turkish dictionaries, stress issue is not dealed sufficiently and stressed syllables of the words are different from each other. It is not explicit what the rules of word stress is determined by in dictionaries. In this study, A substance of the identified dictionaries were scanned and focused on the rules of the word stress in inter-dictionaries, form of showing stress, and neglected matters in dictionaries, and works to be done are discussed.

Key Words: Lexicology, Turkish dictionaries, pronunciation, stress.

Sözlükler, bir dilin söz varlığını içeren eserlerdir. Dilin tamamını veya belli bir dönemini içine alan sözlükler, belirli bir amaçla yazılır. Sözlüğün hazırlanmasında en belirleyici unsur, hedef kitlenin belirlenmesidir. Hedef kitle saptanırken sözlüğün niteliği de önemlidir. Sözlükler; tanımların anlaşılır olması, örneklendirmeler, göndermeler, sınırlama, amaca uygunluk ve telaffuz açıklaması gibi durumlar göz önüne alınarak hazırlanır (Kocaman, 1998: 113).

Bir dilin yazılı ve sözlü olmak üzere iki anlatım yönü vardır. Yazılı anlatım daha gelenekçi, dili koruyucu, kültürel aktarımın en önemli aracıdır. Sözlü anlatım, yazılı anlatımdan daha hızlı gelişen ve değişen özelliklere sahiptir (Ergenç, 1999: 60). Yazılı anlatımda ana dilini konuşanlar tarafından dilin kodlanması ve belirli kurallara bağlanıp gelenekleşmesi yani, yazım birliğinin olması o dilin yazım kurallarının oluşmasına, herkesçe kabul görmesine bağlıdır. Ayrıca yazılı iletişimde ön hazırlık, gözden geçirme, düzeltme seçeneği gibi imkânlar vardır.

Sözlü iletişim, konuşmaya dayanır. Konuşmaysa günlük konuşma, anlatım, konferans ve okuma konuşması gibi çeşitlere ayrılır. Heyecan, korku sevgi gibi sebeplerle değişen hususlar, dilin ezgi kuralları içinde belirlenir. Mesela, *okuma konuşmasın*da metne bağlı kalınsa da konuşma üslubu yazılı metinden farklıdır. (Ergenç, 2002:17-18). Bu farlılık, konuşma dilinin irticali olması, hitap ettiği zümreyi etkilemesi vb. sebeplerden dolayı düz bir anlatımdan ziyade, telaffuz, tonlama, vurgu, durak gibi hece ve heceden daha büyük birimleri ilgilendiren ve yazı dilinde gösterilmeyen ilkelerden kaynaklanmaktadır.

Dilin söz varlığını barındırma gayesiyle hazırlanan sözlükler, yazıda gösterilmeyen ancak konuşmada dilin ezgi kurallarını bütünleyen *telaffuz*u, hedef kitleye öğretmek maksadıyla belirli açıklama ve işaretlerle gösterirler. İyi bir telaffuz, o dili konuşanlarca meydana getirilir. Sözlükler, dil konuşucularının söz varlığını belirlerken, dilin ahenk yapısının nesillere aktarılmasında telaffuzun da öğretilmesini amaç edinirler.

0. Giriş

Bir dilin kelime telaffuzunu *ses dizgesi*nde çeviri yazıyla göstermek mümkündür. Ancak genel sözlüklerde böyle bir durum hedef kitleye yönelik değildir. Bir dilin tüm kelimelerinin yazım kurallarını belirleyen yazım kılavuzu olduğu gibi telaffuz kılavuzu da hazırlanabilir. Ancak bu ayrıntılı çalışmanın genel sözlüklerde yer verilmemesi gerekir (Ergenç, 1999: 60).

Türkçe telaffuzda sorun, yabancı sözlerde özellikle doğu kökenli kelimelerde ortaya çıkmaktadır. Bu sorunu gidermek amacıyla sözlükçüler değişik uygulamalara başvurmaktadır (Parlatır, 1999:275). *Türkçe Sözlük* hazırlanmasında telaffuzla ilgili esas unsurlar şunlardır:

- ✓ Türkçe sözlerin telaffuzunda kelimelerin ince ve uzun söylenişi,
- ✓ Yazımın karışıp karışmaması için kullanılan uzunlukların gösterilişi,
- ✓ İki ses biriminin bir harfle belirtildiği kelimelerdeki karışıklığın giderilmesi[1],
- ✓ Uzunluğu kaybolan doğu kökenli kelimelerin ek aldıklarında uzunluğun ortaya çıkması (Parlatır, 1999: 275),
- ✓ Kelimelerin son ses birimlerinin ek aldıklarında ötümlüleşip ötümlüleşmemesi,
- ✓ Kelime sonunda olmayan hece vurgusunun gösterilmesi.

Genel sözlükler, eş zamanlı olarak ölçünlü dilde kullanılan sözleri tespit etme amacıyla hazırlanır. Bu sözlerin yaşayan anlamlarını

[1] /k/ ve /ḳ/ sesbirimleri buna örnektir: hi**k**âye ve i**ḳ**amet kelimelerindeki [k] harfi aslında iki ayrı ses birimini simgelemektedir.

tespit etmek kadar telaffuzu da önemli olduğundan sözlükbilimciler özellikle anlam *ayırt edici* olması ve ezgi örüntüsünün tespiti için söyleyişi de belirlemeyi amaç edinmektedir. Türkçenin telaffuzunda *vurgu* önemlidir. Telaffuzdan anlaşılan sadece süre (= uzunluk-kısalık) olmamalıdır. *Vurgu*nun sözlüklerde belirlenmesi, konuşulan dildeki vurgulu hecenin tespitinin yazıya geçirilmesi ve bir söyleyiş geleneğinin oluşturulması için önemlidir. Türkçe kelimelerde hece vurgusu genellikle sonda olduğu için sözlüklerde hece sonunda vurgulu olmayan kelimeler değişik işaretlerle gösterilmektedir. Sözlüklerde yer alan sözlerin vurgusunun hangi hecede olduğunun belirlenmesi, o dili konuşanlar arasında, ölçünlü dil dışı sapmalarda meydana gelen yanlışların giderilmesinde, yabancılar için Türkçe öğretiminde çok önemlidir.

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi üzerine hazırlanan sözlüklerde, vurgulu hecelerin gösterilmesinde uygulanan yöntemler, uygulamada ihmal edilen yerler, kelimelerde vurgulanan hecelerin sözlükten sözlüğe tutarlı olup olmadığı gibi tespitler ve öneriler üzerinde durulacaktır. Çalışmamızda altı sözlük esas alınmış ve sadece A maddesi taranmıştır. Taramada temel olarak *Türkçe Sözlük* (2005)'ten hareketle diğer sözlükleri karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Ayrıca kelimelerin yazılışında *Yazım Kılavuzu* (TDK 2005) benimsenmiştir. Karşılaştırmada şu sözlükler esas alınmıştır:

Türkçe Sözlük (=TS 2005), *Büyük Türkçe Sözlük* (=BTS 1996), *Arkadaş Türkçe Sözlük* (=TSA 2000), *Ötüken Türkçe Sözlük* (=ÖTS 2007), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (=MTS 2005), *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü* (=KDTSS 2002).

1. Belirlenen Sözlüklerde Vurgu İşaretlerinin Gösterilişindeki Kurallar

Hazırlanış amacı bakımından TS, BTS, TSA genel sözlük; MTS ve ÖTS tarihsel sözlük olarak sınıflandırılabilir. KDTSS ise söyleyiş kılavuzudur.

TS'de "*Tek kelimeden veya bitişik sözlerden oluşan madde başlarında uzun heceler iki nokta(:) ile; belirtilmesi gereken vurgular vurgu işareti(') ile gösterilmiştir.*" (TS: XIII) şeklinde bir açıklama yapılmaktadır.

MTS'de vurgu belirlemeyle ilgili bir açıklama yapılmamış ve madde başı kelimelerinde vurgulu hece gösterilmemiştir. *Birleşik kelimeler* bölümünde "*Birleşik kelimeler yeni bir anlam kazanmışsa madde başı olarak alındı ve çoğunlukla bitişik yazma yoluna gidildi. Fonetik ve vurgu bakımından bitişik yazılması uygun olmayanlar ayrı yazıldı.*" (MTS, XXV) şeklindeki açıklamaya göre birleşik kelimelerin yazılışında vurgusu birinci hecede olanlar ayrı yazılmıştır. Telaffuzda uzunluğun kullanımına önem veren sözlük, aynı dikkati vurguda göstermemiştir.

BTS'de *Telaffuzla İlgili İşaretler* bölümünde şöyle açıklama yapılmaktadır:

> "1. Kısa hece (.), uzun hece (-), vurgulu hece (+) işaretleri ile belirtilmiştir. Eğer kelimenin bütün heceleri kısaysa hiçbir işaret konmamıştır. Ancak anlam ve telaffuz farklı olduğu halde karıştırılıyorsa her ikisi de işaretlenmiştir [alem (..), âlem(-.) gibi]
>
> 2. Türkçede kelime vurgusu sonda olduğu için, normal olarak bu halde bulunan kelimelerde vurgu, yani son hece vurgusu, belirtilmemiştir. Kaideye uymayan hallerde vurgulu

hece belirtilmiştir. (Misal: «Kara» kelimesinde vurgu son hecededir. Onun için bu durum belirtilmemiştir. «Önce» kelimesinde vurgu son hecede değildir. Sözlükte bu durum (+.) şeklinde belirtilmiştir.

3. Hem vurgulu hem de uzun hecelerde işaret karışıklığı doğurmamak için sadece vurgu (+) işareti ile yetinilmiştir" (BTS, XIII).

TSA'nın *Kullanıcı Kılavuzu* bölümündeki *Sözlükte Kullanılan İmler* başlığında şöyle bir açıklama yapılmaktadır:

"6.2 (.) madde başı sözcüklerin okunuşunda vurgusuz kısa heceyi gösterir: abu *ünl. ha.* (. -) . . .

6.3. (.') madde başı sözcüklerin okunuşunda vurgulu kısa heceyi gösterir: abone a. Fr. (. .' .)...

6.4. (-) madde başı sözcüklerden uzun okunan heceyi gösterir: abadi a. Far. (- - -)...

6.5. (-') madde başı sözcüklerde vurgulu uzun okunan heceyi gösterir: acitato (. . –' .)" (TSA, 26).

TSA'da madde başı kelimelerin vurgusunun sonda olanlarında vurgu işareti gösterilmemiştir.

ÖTS'de *Sözcüğün Söylenişi* bölümündeki açıklama şöyledir:

"Alfabemizdeki harflerle uzun söylenen ünlüler ve vurgulu heceler belirtilememektedir. Uzun ünlülerle vurgulu heceleri belirtmek için ayrı işaretlerin kullanılması doğaldır. Uzun

heceler köşeli parantez içinde çevriyazı sistemi ile, ayrıca köşeli parantezden sonra parantez içinde eğik yazı ile gösterildi...

(:) Uzun ünlüyü

(') vurgulu heceyi"(ÖTS, 22).

KDTSS, Türkçenin ilk söyleyiş kılavuzu sayılabilir. Bu kılavuzu kullanmamızdaki amaç, vurgulu hecelerin sözlüklerle karşılaştırılmasıdır. Bu eserde sözlerin hepsinde vurgulu hece gösterilmiş ve vurgulu hecenin önüne (') işareti konmuştur.

MTS dışındaki diğer dört sözlük de kelimelerdeki vurgulu heceyi gösterme uğraşındadır. Bundan dolayı MTS, kelimelerdeki vurguyu belirtmediği için incelememizde yer almamıştır.

TS'de, vurgusu sonda olmadığı düşünülen kelimeler ve bu kelimelerin diğer sözlüklerdeki karşılıkları verilirken TS'nin genel ağ ortamındaki sözlüğü STS[2] de tabloya eklenmiştir. TS'de olup da başka sözlüklerde yer almayan sözler boş bırakılmıştır. TS'de son hecesi vurgulu olan kelimeler, listeye dâhil edilmemiştir. Kelimelerin sözlüklerdeki sayfaları parantez içinde gösterilmiştir. TS, BTS, TSA ve ÖTS asıl incelememiz kapsamındadır. KDTSS ise vurgulu hecelerin hepsini gösterdiğinden diğer sözlüklerdeki kelime vurgusunu karşılaştırmak için tabloya eklenmiştir.

2. Vurgusu Son Hecede Olmadığı Düşünülen Tek Kelimeler

TS'ye göre vurgusu sonda olmadığı düşünülen tek kelimelerin hemen hemen hepsi bu tabloya dâhil edilirken, son hece dışındaki

[2] http://tdkterim.gov.tr/seslisozluk/ (12.05.2009) adresinde Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'ü sesli ortama aktarmış ve burada bazı kelimelerin telaffuzunda vurgulu heceyi göstermiştir.

hece vurgusunun gösterildiği kelimeler bu listeye eklenmemiştir.

Tablo 1: Vurgusu Son Hecede Olmayan Tek Sözler:

TS	BTS[3]	TSA	ÖTS	STS	KDTSS
abaküs	abaküs	abaküs	aba'küs	abaküs	a'baküs
abanoz-giller	abanoz-giller	abanozgiller	abanozgiller	abanoz-giller	aba'noz-giller
Abazaca	---	---	Abazaca	Abazaca	---
ablatif	ab**la**tif	---	ablatif	ablatif	'ablatif
abullabut	abullabut	abullabut	abullabut	abullabut	'bullabut
acayip	acayip	acayip	acayip	acayip	a'cayip
acep	acep	acep	a'cep	acep	'acep
acıca	acıca	---	acıca	acıca	---
açelya	a**çal**ya	açalya	aça'lya	açe'lya	a'çalya
âdeta	**â**deta	â'deta	âdeta	âdeta	'adeta
aferin	**â**ferin	a'ferin	a'ferin	aferin	'aferin
affettuoso	---	affettuoso	---	affettuo's o	affet'tuos o
afoni	afoni	afoni	afoni	afoni	'afoni
agora	agora	agora	agora	ago'ra	a'gora
qhiren	ahiren	---	ahiren	ahiren	'ahiren
akaju	akaju	akaju	akaju	akaju	a'kaju
aklen	**ak**len	---	a'klen	a'klen	---
albatros	albatros	albatros	albatros	albatros	al'batros
alçakça	alçakça	alçakça	alçak'ça	alçak'ça	al'çakça
Altayca	---	---	Altayca	Altayca	---
amenna	amenna	ame'nna	amenna	amenna	a'menna
amerikyum	amerikyum	amerikyum	ameri'kyum	ameri'kyum	ame'rik-yum
ametal	**a**metal	ametal	ametal	ametal	'ametal
amfora	amfora	amfora	---	amfo'ra	am'fora
amma	amma	amma	a'mma	amma	'amma

[3] BTS'de " + " biçiminde gösterilen kelime vurgusunu biz koyu heceyle gösterdik: Örnek, BTS'de ablatif (.+.) biçiminde iken burada *ab**la**tif* olarak gösterilecektir.

amoralizm	amoralizm	amoralizm	amoralizm	amoralizm	‘amora-lizm
Anadolu	Anadolu	Anadolu	Anadolu	Anadolu	Anado’lu
ananas-giller	---	ananasgiller	ananasgiller	ananas-giller	a’nanas-giller
anevrizma	---	anevrizma	anevrizma	anevri’zma	anev’rizma
angora	---	angora	angora	ango’ra	an’gora
anhidrit	anhidrit	anhidrit	anhidrit	anhidrit	‘anhidrit
anne	**an**ne	anne	anne	anne	‘anne
anorganik	anorganik	anorganik	anorganik	anorganik	‘anorganik
antialarjik	---	---	antialarjik	a’ntialarjik	---
antidemok-ratik	antidemok-ratik	antidemok-ratik	antidemok-ratik	a’ntidemok-ratik	‘antidemok-ratik
antihijyenik	---	---	---	a’ntihijye-nik	---
antipropa-ganda	---	---	antipropa-ganda	a’ntipropa-ganda	---
antitez	antitez	antitez	antitez	a’ntitez	‘antitez
antre	antre	antre	antre	a’ntre	‘antre
antrparan-tez	antrparan-tez	antrparantez	a’ntrparantez	antrparan-tez	‘antrparan-tez
apriori	apri**o**ri	aprio’ri	apriori	aprio’ri	‘apriori
Arapça	Arapca	Arapça	Arapça	Arapça	A’rapça
arena	a**re**na	arena	arena	arena	a’rena
arkaik	arkaik	arkaik	arkaik	arkaik	ar’kaik
armonyum	armonyum	armo’nyum	armonyum	armo’nyum	ar’monyum
artık (3. anlam)	artık (4. anlam)	artık (6. anlam)	artık (8. anlam)	a’rtık (5. anlam)	---
arya	**ar**ya	a’rya	a’rya	a’rya	‘arya
atgiller	atgiller	atgiller	atgiller	a’tgiller	‘atgiller
atölye	atölye	atölye	atölye	atö’lye	a’tölye
avanta	a**van**ta	ava’nta	ava’nta	ava’nta	a’vanta

avro	---	---	avro	avro	---
aysberg	aysberg	a'sberg	aysberg	aysberg	'aysberg
azca	---	azca	azca	a'zca	---
Azerice	Azerice	Azerice	Azerice	Azerice	Aze'rice

Tablo 1'den çıkan sonuç şudur: TS'de vurgusu belirlenmeyen kelimelerin bir kısmı STS'de gösterilmiştir: *artık, antitez, avanta, azca*...

KDTSS'de yer almayan veya KDTSS'den farklı olarak düşündüğümüz kelimelerin vurgulu hecesi bizce şöyledir: Aba**za**ca, a**cı**ca, Al**tay**ca, A**na**dolu, ana**nas**giller, **ar**tık, **av**ro, **az**ca.

Yabancı asıllı kelimelerde özellikle Batı kaynaklı olanlarında vurgulu hecenin belirlenmesinde sözlükler arasında farklılıklar vardır: *agora, antre, apriori, armonyum*... Yabancı asıllı kelimelerde vurgulu hecenin belirlenmesindeki farklılıklar kanaatimizce, ya kaynak dildeki gibi vurgulamadan ya da bu kelimelerin dilimizdeki ses ve söyleyiş kurallarına uymamasından kaynaklanmaktadır. Kelimelerin eski ya da yeni olması, kaynak dile göre vurgunun belirlenmesinde önemlidir. Ancak Türkçenin vurgu kuralları zamanla o kelimenin kaynak dilli vurgusunu değiştirebilir. Mesela, yabancı asıllı /anti/ ön eki ulandığı kelimelerde vurguyu ekin ilk hecesinde barındırırken *antibiyotik* kelimesi ya Türkçeye çok önceden girdiği için ya da diğer türetmelere göre yaygınlaşıp daha eskileşmiş olduğundan vurguyu sona kaydırmıştır denilebilir (Ergenç, 2002:36).

Tablo 1'de yer almayan *abone* kelimesinin TS'de vurgusu orta hecede iken STS, BTS ve KDTSS'de son hecede gösterilmiştir. Burada yabancı asıllı kelimelerin zamanla vurguyu sona kaydırdığı söylenebilir. Bundan dolayı bazı kelimelerde

ikili vurgu ortaya çıkabilmektedir: a**ba**küs / aba**küs**, a**bul**labut / abulla**but**, a**ca**yip / aca**yip**, a**hi**ren / ahi**ren**, a**ka**ju / aka**ju**, al**bat**ros / albat**ros**, **an**hidrit / anhid**rit**, **an**ne / an**ne**, ar**ka**ik / arka**ik**... Bu durum, yabancı kelimelerin Türkçeye girdikten sonraki vurgusunun kişiden kişiye, meslekten mesleğe nasıl algılanacağından / algılandığından kaynaklanmaktadır. Türkçe ya da Türkçeye çok önceden girmiş kelimelerdeyse hitap, heyecan gibi özellikler ikili vurguya sebep olabilir. Mesela, *anne* kelimesinin vurgusu son hecede olabileceği gibi, seslenme durumunda birinci heceye kayabilir. Sonuçta, sözlük hazırlayıcısı kendi kanaatini kullanarak kelime vurgusunu algıladığı şekilde yansıtmaktadır.

Bir diğer konu Türkçe kelimelere ulanan eklerdeki vurgu meselesidir. {+gIl} ve {+cA} ekleri, vurguyu kendinden önceki heceye kaydırır (Demircan, 1976: 198; Ergenç, 1989: 45). Tablo 1'de *acıca, Azerice; abanozgiller, atgiller* kelimeleri, vurguyu kendinden önceki heceye kaydırırken dört sözlükte (TS, BTS, TSA, ÖTS) bu kelimelerin vurgusu son hecede gösterilmiştir.

3. Arapça ve Farsça Tamlamalar

TS'de bu gruba giren kelimelerin hemen hemen hepsi listelendi.

Tablo 2: Arapça ve Farsça Tamlamalar

TS	BTS	TSA	ÖTS	STS	KDTSS
abıhayat	abıhayat	abıhayat	abıhayat	abıhayat	‘abıhayat
abuhava	abuhava	---	abuhava	abuhava	‘abuhava
ada’bımuaşe-ret	adabımuaşe-ret	---	adabımuaşe-ret	adabımuaşe-ret	a’dabımuaşe-ret
ademimer-keziyet	ademimer-keziyet (m.içi)[4]	---	ade’mimer-keziyet	ade’mimer-keziyet	---
Ahd-i Atik	Ahd-i Atik	Ahd-i Atik	Ahd-i Atik	A’hd-i Atik	Ahdi-a’tik
a’klıselim	a’klıselim	a’klıselim	aklıselim (m.içi)	a’klıselim	a’klıse-lim
a’ksiseda	a’ksiseda	---	a’ksiseda	a’ksiseda	aksise’da
a’ksülamel	a’ksülamel	---	a’ksülamel	a’ksülamel	aksüla’mel
alai’misema	alaimisema (m.içi)	---	alaimisema	alaimisema	alaimise’ma
ale’lacayip	alelacayip	---	alelacayip	ale’lacayip	a’lela’cayip
ale’lacele	alelacele	ale’lacele	alelacele	ale’lacele	a’lelacele
ale’lade	alelade	ale’lade	alelade	ale’lade	a’lelade
ale’lusul	alelusul	---	alelusul	ale’lusul	a’lelusul
ale’ykümse-lam	aleykümse-lam	aleykümse-lam	aleykümse-lam	ale’ykümse-lam	a’leykümse-lam
alimallah	**a**limallah	---	alimallah	ali’mallah	a’limallah
Allahuteala	Allahuteala	---	Allahuteala	Allahuteala	---
a’ynısefa	aynısefa	a’ynısefa	a’ynısefa	a’ynısefa	‘aynısefa

Tablo 2’de, TS’de geçen *adabımuaşeret, alaimisema* kelimelerindeki vurgulu hece STS’de sona kaydırılmıştır. KDTSS’de belirtilen vurgulu heceyle diğer sözlükler arasındaki farklılıklar göze çarpmaktadır. KDTSS’de yer almayan iki kelimenin vurgusu bizce şöyledir: ade**mi**merkeziyet, Al**lah**uteala.

4. Birleşik Kelimelerde Vurgu

Birleşik kelime, TS’de şöyle tanımlanmaktadır: “*Ses düşmesi, ses türemesi, kelime türünün değişmesi, üzerindeki ekin görevini kaybetmesi veya anlam kayması dolayısıyla aralarına ek girmeyerek kalıplaşmış iki veya daha çok sözden oluşan kelime*” (TS: 283). Birleşik kelimelerin yazımında sözlükler arasında bir birlik yoktur. Bu durum, konumuz dışında kaldığından *birleşik kelimelerde vurgu*yu yazım kuralları açısından iki grupta inceleyeceğiz. Çok yer

[4] *m.içi* kısaltması, madde içine alınmış kelimeleri belirtmektedir.

kaplayacağı ve tekrar olacağı düşüncesiyle TS'deki bu gruba ait bütün kelimeler tabloya alınmadı. Genellikle dikkat çeken kelimeler tabloya dâhil edilmeye çalışıldı.

4.1. Bitişik Yazılan Türkçe Birleşik Kelimelerde Vurgu

TS'ye göre bitişik yazılan birleşik kelimeler çoğunlukla isim ve sıfat tamlamasından oluşmaktadır. Öte yandan tamlama dışındaki kelime gruplarından oluşan birleşik kelimeler de mevcuttur: akarsu, alabildiğine, anneanne, ayakbastı, azmetmek…

Tablo 3: Bitişik Yazılan Birleşik Kelimeler

TS	BTS	TSA	ÖTS	STS	KDTSS
acemborusu	---	acemborusu	acemborusu	acemborusu	a'cemborusu
adamkökü	adamkökü	adamkökü	adamkökü	adamkökü	a'damkökü
adamotu	adamotu	adamotu	adamotu	ada'motu	a'damotu
âdemelması	âdemelması	âdemelması	Âdem elması	âdemelması	â'demelması
affetmek	affetmek	affetmek	affetmek	a'ffetmek	'affetmek
ağababa	ağababa	ağababa	ağababa	ağa'baba	'ağababa[1]
ağabey	ağabey	ağabey	ağabey	ağa'bey	'ağabey
ağırayak	ağırayak (m.içi)	---	ağır ayak (m.içi)	ağı'rayak	'ağırayak
ağırbaşlı	ağırbaşlı	ağırbaşlı	ağırbaşlı	ağı'rbaşlı	'ağırbaşlı
ağırtop	---	---	---	ağı'rtop	---
ağızotu	ağızotu	ağızotu	ağızotu	ağı'zotu	a'ğızotu
ahdetmek	ahdetmek (m.içi)	ahdetmek	a'hdetmek	a'hdetmek	'ahdetmek
ahududu	ahududu	ahududu	ahududu	ahududu	a'hududu
ahzetmek	ahzetmek (m.içi)	---	a'hzetmek	a'hzetmek	---
akarsu	akarsu	akarsu	akarsu	aka'rsu	a'karsu
akbabagiller	akbaba	akbabagiller	akbabagiller	akbabagiller	'akbabagiller

akciğer	akciğer	akciğer	akciğer	a'kciğer	'akciğer
akçakavak	---	akçakavak	akçakavak	akça'kavak	ak'çakavak
akdiken	akdiken	akdiken	akdiken	a'kdiken	'akdiken
aksakal	aksakal	---	aksakal	a'ksakal	'aksakal
aksedir	---	aksedir	aksedir	a'ksedir	'aksedir
aksöğüt	aksöğüt	aksöğüt	aksöğüt	a'ksöğüt	'aksöğüt
akşamsefası	akşamsefası	akşamsefası	akşamsefası	akşamsefası	ak'şamsefası
akşamüstü	akşamüstü (m.içi)	akşamüstü	akşam üstü (m.içi)	akşa'müstü	ak'şam üstü
alabildiğine	alabildiğine	alabildiğine	alabildiğine	ala'bildiğine	alabildiği'ne
alıkoymak	alıkoymak	alıkoymak	alıkoymak	alıkoymak	a'lıkoymak
anamal	anamal	anamal	ana mal (m.içi)	ana'mal	a'namal
anaokulu	anaokulu	anaokulu	ana okulu (m.içi)	ana'okulu	a'naokulu
anapara	anapara	anapara	ana para (m.içi)	ana'para	a'napara
anayasa	anayasa	ana'yasa	ana'yasa	ana'yasa	a'nayasa
anneanne	anneanne	anneanne	anneanne	anne'anne	'annean ne
arabaşı	arabaşı	---	---	ara'başı	---
arabozan	arabozan	arabozan	arabozan	ara'bozan	a'rabozan
arapsaçı	arapsaçı	arapsaçı	Arap saçı (m.içi)	ara'psaçı	a'rapsaçı
arayüz	---	---	arayüz (m.içi)	ara'yüz	---
asılmışadam	---	asılmışadam	asılmışadam	asılmış'adam	asıl'mışadam
aşçıbaşı	aşçıbaşı	aşçıbaşı	aşçıbaşı	aşçı'başı	aş'çıbaşı
aşevi	aşevi	aşevi	aşevi	a'şevi	'aşevi
atabey	atabey	atabey	atabey	ata'bey	a'tabey
atardamar	atardamar	atardamar	atardamar	ata'rdamar	a'tardamar
atarkanal	---	atarkanal	atarkanal	ata'rkanal	a'tarkanal
atasözü	atasözü	atasözü	atasözü	ata'sözü	a'tasözü
atfetmek	atfetmek	atfetmek	atfetmek	a'tfetmek	'atfetmek
atkuyruğugil-ler	---	atkuyruğugil-ler	atkuyruğugil-ler	a'tkuyruğu-giller	'atkuyruğu-giller

atlıkarınca	atlıkarınca	atlıkarınca	atlıkarınca	atlı'karınca	at'lıkarınca
ayakbastı	ayakbastı	ayakbastı	ayakbastı	aya'kbastı	ayakbas'tı
ayakaltı	ayakaltı	ayakaltı	ayakaltı	ayakaltı	a'yakaltı
ayakucu	ayakucu	ayakucu	ayakucu	aya'kucu	a'yakucu
ayaküstü	ayaküstü	ayaküstü	ayaküstü	aya'küstü	a'yaküstü
ayakyolu	ayakyolu	ayakyolu	ayakyolu	aya'kyolu	a'yakyolu
ayçiçeği	ayçiçeği	ayçiçeği	ayçiçeği	a'yçiçeği	'ayçiçeği
ayıboğan	ayı boğan (m.içi)	ayıboğan	ayıboğan	ayı'boğan	ayı'boğan
aynabakar	---	aynabakar	aynabakar	a'ynabakar	ay'nabakar
azletmek	azletmek	---	azletmek (m.içi)	a'zletmek	'azletmek
azlolunmak	azlolunmak	---	azlolunmak (m.içi)	a'zlolunmak	'azlolunmak
azmetmek	azmetmek	azmetmek	azmetmek	a'zmetmek	'azmetmek

Tablo 3'te dikkat çeken özellikler şunlardır:

TS'de vurgusu sonda gösterilen birçok kelime STS'de birleşiğin ilk kelimesinin son hecesinde gösterilmiştir: *adamotu, ağababa, affetmek akarsu, anneanne, alabildiğine…* Ancak BTS, TSA ve ÖTS'de bitişik yazılan birleşik kelimelerde vurgulu hece gösterilmemiştir. STS, özellikle birleşiklerin gösterilişi açısından en başarılı olanıdır. Bir söz dizimsel yapı**,** sözlüksel birim oluşturmuşsa ve bir sözlükte, sözlük vurgusu sonda olmayan kelimeler için vurgulu heceyi gösterme ilkesi benimsenmişse o sözün vurgulu hecesinin gösterilmesi gerekir.

KDTSS'de yer almayan veya KDTSS'den farklı olarak düşündüğümüz kelimelerin vurgulu hecesi bizce şöyledir: a**ğır**top, **ah**zetmek, a**la**bildiğine, an**ne**anne, a**ra**başı, aslanağ**zı,** ayıbo**ğan,** aynaba**kar**.

4.2. Ayrı Yazılan Birleşik Kelimeler

4.2.1. İki Kelimeden Oluşanlar

Tablo 4: İki kelimeyle Oluşup Ayrı Yazılan Birleşik Kelimeler

TS	BTS	TSA	ÖTS	STS	KD TSS
Abaza peyniri	---	---	---	Abaza peyniri	---
acemi ağası	---	---	acemi ağası (m.içi)	acemi ağası	---
Acem lalesi	Acemlâlesi	acemlalesi	Acem lalesi (m. içi)	Acem lalesi	a'cem lalesi
acı ağaç	acıağaç	acıağaç	acı ağaç (m. içi)	acı ağaç	a'cıağ aç
acı badem	acıbadem	acıbadem	acı badem (m. içi)	acı badem	a'cıba dem
açık duruşma	---	---	açık duruşma (m. içi)	açık duruşma	---
açık hava	---	açık hava	açık hava (m. içi)	açık hava	---
açık yürekli	açık yürekli (m.içi)	açıkyürekli	açık yürekli (m. içi)	açık yürekli	a'çıky ürekli
ada çayı	adaçayı	adaçayı	ada çayı (m. içi)	ada çayı	a'daça yı
adam boyu	---	---	adam boyu (m. içi)	adam boyu	a'dam boyu
Adana kebabı	---	---	---	Adana kebabı	---
adli tıp	adli tıp (m.içi)	adli tıp (m.içi)	adlî tıp (m.içi)	adli tıp	---
adsız parmak	adsız parmak (m.içi)	adsızparmak	adsız parmak (m. içi)	adsız parmak	ad'sız parma k

Afyon kaymağı	---	---	---	Afyon kaymağı	---
ağaç kavunu	ağaçkavunu	ağaçkavunu	ağaç kavunu (m. içi)	ağaç kavunu	a'ğaçk avunu
ağılı böcek	---	ağılıböcek	ağılı böcek (m. içi)	ağılı böcek	ağı'lıb öcek
ağır küre	ağırküre	ağırküre	ağır küre (m. içi)	ağır küre	'ağırk üre
ağız birliği	---	ağızbirliği	---	ağız birliği	'ağızb irliği
ağ tabaka	ağtabaka	ağtabaka	ağ tabaka (m. içi)	ağ tabaka	'ağtab aka
ağustos böceği	ağustosböce-ği	ağustosböce-ği	ağustosbö-ceği(m. içi)	ağustosbö-ceği	ağus't osbö-ceği
ahlak bilimi	ahlakbilimi	ahlakbilim	ahlak bilimi (m. içi)	ahlak bilimi	ah'lak bilim
akan yıldız	akanyıldız	akanyıldız	akan yıldız (m. içi)	akan yıldız	a'kan yıldız
akıl dışı	akıldışı	akıldışı	akıl dışı (m. içi)	akıl dışı	'akıldı şı
ak yem	---	akyem	ak yem (m. içi)	ak yem	'akye m
alaca karanlık	alaca karanlık	alacakaranlık	alaca karanlık (m. içi)	alaca karanlık	ala'ca karan-lık
alçak gönüllü	alçak gönüllü	alçakgönüllü	alçak gönüllü (m. içi)	alçak gönüllü	al'çak gönül-lü
alın yazısı	alın yazısı	alınyazısı	alınyazısı	alın yazısı	a'lıny azısı
Allaha ısmarladık	---	Allahaısmar-ladık	Allaha ısmarladık (m. içi)	Allaha ısmarladık	Alla'h aıs-marla dık
alt geçit	altgeçit	altgeçit	alt geçit (m. içi)	alt geçit	'altge çit
amber çiçeği	amberçiçeği	amberçiçeği	amber çiçeği (m. içi)	amber çiçeği	am'be rçiçeğ i
Amerika armudu	---	Amerikaar-mudu	Amerika armudu (m. içi)	Amerika armudu	Ame'r ikaar-mudu
amerikan bezi	---	amerikanbe-zi	---	amerikan bezi	ameri' kan

					bezi
ana dil	anadil	anadil	ana dil (m. içi)	ana dil	a'nadil
anıt mezar	anıtmezar	---	anıt mezar (m. içi)	anıt mezar	a'nıtmezar
anlam bilimi	anlambilimi	anlambilim	anlam bilimi (m. içi)	anlam bilimi	an'lambilim
apart otel	---	---	---	apart otel	---
ara bozucu	arabozucu	arabozucu	ara bozucu (m. içi)	ara bozucu	a'rabozucu
arka plan	---	---	arka plan (m. içi)	arka plan	---
armut kabağı	---	armutkabağı	armut kabağı (m. içi)	armut kabağı	ar'mut kabağı
askerlik şubesi	---	askerlik şubesi (m. içi)	askerlik şubesi (m. içi)	askerlik şubesi	---
aslan payı	arslan payı (m.içi)	aslan payı	aslan payı (m. içi)	aslan payı	as'lan payı
aşırı bellem	---	aşırıbellem	aşırı bellem (m. içi)	aşırı bellem	aşı'rıbellem
aşk olsun	Aşk olsun (m.içi)	aşk olsun	**aşk** olsun: *sitem*(m.içi)	aşk olsun	'aşk olsun
ateş böceği	ateşböceği	ateşböceği	ateş böceği (m. içi)	ateş böceği	a'teşböceği
atlas çiçeğigiller	atlas çiçeği-giller	atlasçiçeği-giller	atlas çiçeği-giller (m. içi)	atlas çiçeğigiller	at'lasçiçeğigiller
avcı otu	avcıotu	avcıotu	avcı otu (m. içi)	avcı otu	av'cıotu
ayak takımı	ayak takımı	ayaktakımı	ayak takımı (m. içi)	ayak takımı	a'yaktakımı
ay dede	---	aydede	ay dede (m. içi)	ay dede	'aydede

ayran gönüllü	ayran gönüllü (m.içi)	---	ayran gönüllü (m. içi)	ayran gönüllü	---
ayrı basım	ayrıbasım	ayrıbasım	ayrı basım (m. içi)	ayrı basım	ay'rıb asım
ayrı cinsten	---	ayrıcinsten	ayrı cinsten (m. içi)	ayrı cinsten	ay'rıci nsten
az daha	---	---	az daha (m. içi)	az daha	---
az gelişmiş	azgelişmiş	azgelişmiş	az gelişmiş (m. içi)	az gelişmiş	'azgel işmiş

Tablo 4'te, TS'deki madde başı ve ayrı yazılmış birleşik kelimeler, diğer sözlüklerde ya bitişik ya da madde içi ayrı olarak gösterilmiştir. Dört sözlükte de kelimelerin vurgulu heceleri gösterilmemiştir.

KDTSS'de yer almayan kelimelerin vurgulu hecesi bizce şöyledir: Aba**za** peyniri, a**çık** duruşma, a**çık** hava, A**da**na kebabı, ad**li** tıp, **Af**yon kaymağı, a**part** otel, ar**ka** plan, asker**lik** şubesi, ay**ran** gönüllü, **az** daha.

4.2.2. Üç Kelimeden Oluşanlar

Tablo 5: Üç Kelimeyle Oluşan Birleşik Kelimeler

TS	BTS	TSA	ÖTS	STS	KDTSS
abdestbozan otu	---	---	abdestbozan otu (m. içi)	abdestbo-zan otu	aptesbo'za-notu
acil ihtiyaç kredisi	---	---	---	acil ihtiyaç kredisi	---
açık dolaşım sistemi	---	---	açık dolaşım sistemi (m. içi)	açık dolaşım sistemi	---
açıortay düzlemi	---	açıortay düzlemi (m. içi)	açıortay düzlemi (m. içi)	açıortay düzlemi	---

adam adama savunma	---	adam adama savunma (m. içi)	adam adama savunma (m. içi)	adam adama savunma	---
addan türeme fiil	---	---	---	addan türeme fiil	---
ağaç ebegümeci	---	---	---	ağaç ebegümeci	---
ağır para cezası	---	---	ağır para cezası (m. içi)	ağır para cezası	
ahbap çavuş ilişkisi	---	---	---	ahbap çavuş ilişkisi	---
akciğer göbeği	---	akciğer göbeği (m. içi)	akciğer göbeği (m. içi)	akciğer göbeği	---
aklı tam ayar	---	---	---	aklı tam ayar	---
alım satım bürosu	---	---	---	alım satım bürosu	---
ana bilim dalı	---	ana bilim dalı(m. içi)	ana bilim dalı (m. içi)	ana bilim dalı	---
ana deniz bilimi	---	---	ana deniz bilimi (m. içi)	ana deniz bilimi	a'nadeniz-bilim
arz talep kanunu	arz talep kanunu (m.içi)	---	arz talep kanunu (m. içi)	arz talep kanunu	---
ay gün takvimi	---	---	ay-gün takvimi (m. içi)	ay gün takvimi	---
ayrı taç yapraklılar	---	---	ayrı taç yapraklılar (m. içi)	ayrı taç yapraklılar	---

Tablo 5'te, TS madde başı kelimeler diğer sözlüklerde madde içi olmuş veya sözlüğe alınmamıştır. Kelimelerin vurgulu heceleri de sözlüklerde belirtilmemiştir.

KDTSS'de yer almayan kelimelerin vurgulu hecesi bizce şöyledir: a**cil** ihtiyaç kredisi, a**çık** dolaşım sistemi, a**çı**ortay düzlemi, a**dam** adama savunma, ad**dan** türeme fiil, a**ğır** para cezası, a**ğaç** ebegümeci, ah**bap** çavuş ilişkisi, **ak**ciğer göbeği, aklı **tam** ayar, a**lım** satım bürosu, a**na** bilim dalı, **arz** talep kanunu, **ay** gün takvimi, ay**rı** taç yapraklılar.

Birleşik kelimeler, söz dizimsel özellikteyken, kalıplaşma vb. durumlardan sonra sözlüksel birim olmaktadır. Başka bir deyişle, kelime grubu, zamanla farklı anlamlar / görevler kazanarak, sıradan kelime gruplarından ayrılmaktadır (Korkmaz, 2003:137). Birleşik kelimeler ya tamlamayla ya da tamlama dışı özelliklerle oluşmaktadır. Söz dizimsel yapının vurgusuyla birleşik kelime vurgusu bazen paralelleşirken bazen ayrılmaktadır. Yani, söz dizimsel yapının vurgusuyla *sözlük birimi*nin vurgusu farklılaşabilmektedir.

Tamlamalar[5] söz dizimselken, tamlamadan meydana gelen sözlüksel birimlerse birleşik kelimedir (Demircan, 1977: 275). Tamlamalarda vurgu, tamlayanın son hecesinde yer alır: be**yaz** gömlek, **köy** yolu... Tamlamalardan oluşan sözlük birimlerde vurgulu hece tamlamalardakiyle aynıdır: a**ta**sözü, aş**çı**başı, a**cı** badem... Ancak aynı kelimelerden kurulu tamlamalar ve birleşik kelimeler arasında genellikle vurgu farklı olmakla birlikte *anlam ayırt edici* de olmaktadır:

[5] Tamlama ifadesiyle sıfat tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması kastedilmektedir.

Tamlama	Birleşik Kelime
a**çık** göz	açık**göz**
kara göz	kara**göz**
ak baş	ak**baş**
as**lan** ağzı	aslanağ**zı**
ay başı	aybaş**ı...**

Aynı kelimelerle kurulu tamlama vurgusunun birleşik kelimelerde ikinci kelimenin baskın vurgulu hecesine kaymasının sebebi, anlam farklılığıdır. Buradaki anlam farkı, vurguyla ortaya çıkmaktadır. Sözlükçülükte bu durumun belirtilmesi için ölçünlü dil kullanıcılarından hareketle birleşiğin vurgusu belirlenmelidir. STS'de bu birleşik kelimeler tamlama vurgusuyla seslendirilmiştir.

Ayrı yazılan birleşik kelimeler, kendi anlamlarını koruduklarından söz dizimsel vurgu alırlar: a**cı** ağaç, a**dam** boyu, a**ğır** küre, **alt** geçit, a**yak** takımı, ba**dem** gözlü...

Tamlama dışında kurulan birleşik kelimelerdeyse vurgu, çoğunlukla ikinci kelimenin baskın vurgulu hecesinde olmaktadır: ayakbas**tı**, gündön**dü**, cankurta**ran**, bilgisa**yar**, karnıya**rık...** Bir kısmında vurgu, birinci kelimenin baskın hecesinde olur: **at**fet-, **arz** et- **göz** et-, has**ta** ol-, ta**til** yap-, **çe**kiver-/çe**ki**ver-, **çok**bilmiş...

Üç kelimeden kurulu birleşik kelimelerde de söz dizimsel vurgu, yerini korumaktadır: abdestbo**zan** otu, a**çık** dolaşım sistemi, a**dam** adama savunma, ah**bap** çavuş ilişkisi, a**na** deniz bilimi...

Birleşik kelimelerde vurguyu hece sayısı, açıklık kapalılık durumu gibi sebeplerle belirlemek çözüm gibi gözükse de ister söz dizimsel vurgu ister birleşiğin vurgusu sadece bunlarla açıklanamaz. Birleşiği oluşturan unsurları; biçim bilimi, anlam bilimi ve söz

dizimi açısından ele almak ve daha sonra oluşan birleşik yapının anlam yönünü incelemekle birleşik kelime vurgusunun belirlenmesi gerekmektedir (Ergenç, 2002: 31).

4.3. İkilemeler

İkilemeler birleşik kelime sayılmasına rağmen ayrı maddede değerlendirildi. TS'deki bütün ikilemeler listeye eklendi.

Tablo 6: İkilemeler

TS	BTS	TSA	ÖTS	STS	KDTSS
abuk sabuk	abuk sabuk	abuk sabuk	abuk sabuk (m.içi)	abuk sabuk	a'buk sabuk
abur cubur	abur cubur	abur cubur	abur cubur (m.içi)	abur cubur	a'bur cubur
adım adım	adım adım (m.içi)	---	adım adım (m.içi)	adım adım	---
adıyla sanıyla	---	---	adıyla sanıyla (m.içi)	adıyla sanıyla	---
ağır aksak	ağır aksak (m.içi)	---	ağır aksak (m.içi)	ağır aksak	'ağır aksak
ağızdan ağza	---	---	ağızdan ağza (m.içi)	ağızdan ağıza	---
aheste aheste	aheste aheste (m.içi)	---	aheste aheste (m.içi)	aheste aheste	---
ahım şahım	---	ahım şahım	---	ahım şahım	a'hım şahım
akça pakça	---	akça pakça (m.içi)	akça pakça (m.içi)	akça pakça	ak'ça pakça
akşamlı sabahlı	---	akşamlı sabahlı (m.içi)	akşamlı sabahlı (m.içi)	akşamlı sabahlı	akşam'lı sabahlı
allak bullak	allak bullak (m.içi)	allak bullak	allak bullak (m.içi)	allak bullak	al'lak bullak
aşna fişne	aşnâ fişne	aşna fişne	aşna fişne (m.içi)	aşna fişne	aş'na fişne
aval aval	aval aval (m.içi)	aval aval	aval aval (m.içi)	aval aval	a'val aval
aygın baygın	---	aygın baygın	aygın baygın (m.içi)	aygın baygın	ay'gın baygın
az buçuk	---	az buçuk (m.içi)	az buçuk (m.içi)	az buçuk	'az buçuk

Tablo 6'da görüldüğü gibi ilk dört sözlükte ikilemelerin vurgusu gösterilmemiştir. İkilemelerde vurgu birinci kelimenin baskın vurgulu hecesindedir: a**buk** sabuk, a**dım** adım, ak**ça** pakça, akşam**lı** sabahlı, **az** buçuk…

KDTSS'de yer almayan kelimelerin vurgulu hecesi bizce şöyledir: a**dım** adım, a**dıy**la sanıyla, ağız**dan** ağıza, ahes**te** aheste.

SONUÇ:

Türkiye Türkçesinde vurgu, *anlam ayırt edici* olması bakımından önemlidir. Ayrıca Türkçenin ahenk ya da bürünsel yapısının belirlenmesinde diğer telaffuz unsurları kadar vurgunun da payı vardır. Türkçenin kelime vurgusunun öğretilmesi ve ulusal birliğe varılmasında sözlüklerin yeri yadsınamaz. Bundan dolayı Türkiye Türkçesi sözlükleri telaffuzda önemli bir yeri olan vurguyu kelimelerde göstermeye çalışmışlardır. Bu sözlüklerde saptanan hususlar şunlardır:

Türkiye Türkçesi sözlüklerinin (A maddesinden hareketle) vurgu açısından incelendiği bu çalışmada, kelimelerdeki vurgulu heceler sözlükler arasında tutarsızdır. Bir sözlükte orta hecede olan vurgu diğerlerinde sonda olabilmektedir.

Türk Dil Kurumu'nun çalışması olan STS, ana dilini konuşanlara ve yabancılar için Türkçe öğrenmek isteyenlere düzgün bir telaffuz öğretmek için örnek bir çalışmadır. Yazılı iletişim dışında, sözlü iletişimin de nesilden nesile bir köprü vazifesi kurması da ayrıca güzel bir hadisedir. İleriki yıllarda fonetik laboratuvarlarındaki çalışmalara da kaynaklık edeceği muhakkaktır.

KDTSS, Türkçenin ilk söyleyiş kılavuzudur. Söyleyişin yazılarla belirtilmesi, Türkçe için bir kazançtır. Yanlış olduğu

düşünülen yerler bile olsa bu sözlükten hareketle daha iyi söyleyiş ya da vurgu sözlüğü yapılması mümkündür.

İncelediğimiz sözlüklerde kelime vurgusunun belirlenmesinde nasıl bir yol takip edildiği belirtilmediği için kanaatimizce vurgulu olduğu varsayılan heceler, *kulak duyumu*na dayalı olarak tespit edilmiştir.

Sözlüklerin kulak duyumuna göre baskın vurgulu hece taşıyan kelimeleri göstermeleri, Türkçenin telaffuzunda vurgunun önemli olduğunu belirlemesi açısından güzel bir çalışmadır. Ancak, vurgulu hecenin gösterilmediği kelimelerde vurgunun sonda olduğu izlenimi verilerek hedef kitleyi de yanıltma ihtimali yüksektir.

TDK dışındaki sözlük hazırlayıcıları tek kişiden ibarettir. Kanaatimizce kelimelerdeki telaffuz ve vurgu gösterimleri, kişisel bir tercihi göstermektedir.

Türkiye Türkçesi kelime vurgusu, uzman bir ekip tarafından etraflı olarak incelenmelidir. Kelime vurgusu belirlenirken ölçünlü dili güzel konuşan ve her meslekten oluşan karma bir grup seçilmelidir. Kulak duyumuna göre kelime vurgusunun tespitinden vazgeçilmeli ve fonetik laboratuvarlarında her kelimenin baskın hecesinin tespiti yapılmalıdır. Birleşik kelimelerde vurgu, çok farklı olabilmektedir. Söz dizimsel, biçim bilimsel ve özellikle anlam bilimsel bir anlayışla birleşik yapının vurgusu belirlenmelidir. Sözlük hazırlanırken sözlük bilimcilerin yanında fonetik ve fonoloji uzmanları da olmalıdır. Genel sözlükler hazırlanırken kelime vurgusunun tespiti bütün sözleri kapsamalıdır. Genel sözlüklerin dışında hazırlanan iki ya da daha çok dilli sözlükler, okul sözlükleri gibi çeşitli amaçlarla hazırlanan sözlüklerde de kelime telaffuzuna önem verilmelidir (Boz, 2006: 3-40).

KAYNAKÇA

AKALIN, Şükrü Halûk ve diğerleri (2005). **Türkçe Sözlük,** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKALIN, Şükrü Halûk ve diğerleri (2005). **Yazım Kılavuzu,** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AYVERDİ, İlhan (2005). **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

BOZ, Erdoğan (2006). "Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu", **Türkçenin Çağdaş Sorunları** (Ed. Gürer Gülsevin-Erdoğan Boz), s.3-45, Ankara: Gazi Kitabevi.

ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). **Ötüken Türkçe Sözlük**, Ankara: Ötüken Yayınevi.

DEMİRCAN, Ömer (1976). "Türk Dilinde Ek Vurgusu", **Türk Dili,** 294: 196-200.

DEMİRCAN, Ömer (1978). "Bileşik Sözcük ve Bileşik Sözcüklerde Vurgu", **Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten,** 263-275.

DEMİRCAN, Ömer (2001). **Türkçenin Ses Dizimi,** İstanbul: Der Yayınları.

DOĞAN, Mehmet (1996). **Büyük Türkçe Sözlük,** İstanbul: İz Yayıncılık.

ERGENÇ, İclâl (1989). **Türkiye Türkçesinin Görevsel Sesbilimi,** Ankara.

ERGENÇ, İclâl (1999). "Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü", **Kebikeç,** 7-8: 59-60.

ERGENÇ, İclâl (2002). **Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü,** İstanbul: Multilingual Yayınları.

KOCAMAN, Ahmet (1998). "Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük", **Kebikeç,** 6: 111-113.

KORKMAZ, Zeynep (2003). **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi),** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

PARLATIR, İsmail (1999). "Türk Dil Kurumunda Sözlük Çalışmaları", **Türk Dili,** 568: 270-284.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (2000). **Arkadaş Türkçe Sözlük,** İstanbul: Arkadaş Yayınları.

Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu, http://www.tdkterim.gov.tr/seslisozluk/ (ET: 12.05.2009)